

Jiří Poláček

LITERÁRNÍ KRITIKA (UKÁZKY)

item

LITERÁRNÍ KRITIKA 1945-1999 (UKÁZKY)

ÚVOD

Následující soubor medailónků dvaceti kritiků a jejich soudů navazuje na dvě autorovy práce vydané v letech 1997 a 1999: na přehled *Literární kritika 20. století II (1945-97)* a na antologii *Literární kritika 1900-1945 (ukázky)*. Ve shodě s ní jsou u každého kritika uvedeny základní životopisné údaje, pak je charakterizována jeho kritická činnost a generační, názorová či skupinová příslušnost a nakonec jsou připomenuty jeho knihy, z nichž namnoze pocházejí také otištěné ukázky; menší část těchto textů je převzata ze soudobých časopisů.

Výběr zařazených kritiků je povýtce reprezentativní, což platí též o zmíněných ukázkách jejich kritických soudů, které se týkají významných děl známých básníků a prozaiků. Celý soubor tak dotváří obraz české literární kritiky druhé poloviny 20. století a současně přibližuje dobový ohlas naší literatury. Jeho poznání umožňuje náležité osvětlení tvorby jednotlivých autorů, jakož i její hlubší, celistvější pochopení.

VÁCLAV PEKÁREK (1907-82)

Patřil do skupiny ortodoxních marxistických kritiků, kterou dále představovali Ladislav Štoll (1902-81), Josef Rybák (1904-92) nebo Jiří Taufer (1911-86). Působil jako učitel a zároveň vyvíjel veřejnou kulturní činnost. Po roce 1945 byl ministerským úředníkem, redaktorem časopisu Var a editorem (Knihovnička Varu, Kritická knihovna, Spisy Zdeňka Nejedlého). Přispíval do mnoha periodik (U, Lidová kultura, Nový život, Literární noviny, Literární měsíčník), a to od roku 1929 až do konce života. Mnoho času věnoval dílu Karla Marxe a Bedřicha Engelse (*O umění*, 1949), Zdeňka Nejedlého (*Zdeněk Nejedlý*, 1948; *Na paměť Zdeňka Nejedlého*, 1966) a Bedřicha Václavka (*Bedřich Václavěk - marxistický kritik a estetik*, 1972).

Ve své kritické aktivitě se zaměřoval především na tvorbu socialistických autorů, například S. K. Neumanna, Jiřího Wolkera, Marie Majerové, Marie Pujmanové či Petra Jilemnického. Ze svých recenzí a statí vydal výbory nazvané *Literatura a skutečnost* (1962) a *Díla a osobnosti* (1977). Z prvního svazku jsou také převzaty následující soudy o sbírce Milana Kundery *Monology* (1957) a Kainarově knize *Člověka hořce mám rád* (1959).

Monology Milana Kundery

Sledujeme-li celý vývoj Milana Kundery, do něhož jsme skládali tolik nadějí, jsme překvapeni poslední jeho knihou veršů *Monology*. Nalezneme-li technickou přípravu těchto básní již v první jeho knížce (i tam již byly pokusy o monology), jsme překvapeni celým citovým zvratem a individualistickým postojem k světu, vytržením celé jedné bytostné složky lidské, života sexuálního a erotického, ze souvislosti životních, jejich nadouváním a zभावováním jakýchkoli ideových souvislostí. /.../

Ale myslím, že toto odvrácení se od idejí, za nimiž šel Kundera ve svých prvních knížkách, souvisí i s náladami, které se objevily v poslední době v naší literatuře, s názory některých spisovatelů a teoretiků, kteří se domnívají, že v socialistickém umění je možné všechno.

Nové verše Josefa Kainara

Přichází-li dnes Kainar s novou básnickou sbírkou *Člověka hořce mám rád*, jak bychom se nezamysleli, co znamenají tyto nové verše v Kainarově vývoji i v situaci současné naší poezie. /.../ Není sporu, že Kainarova poezie má výrazné kvality. Ale právě že nám dnes chybí tak vzácní básníci, jako byl Nezval, Biebl, Pujmanová, čekali jsme od Kainara víc. Po tom, co dosud vytvořil, je naší poezii zejména v dnešní době něčím povinován. A talent, jako je Kainar, nemůže být v rozpacích, nesmí se dát ovlivňovat oněmi básníky, kteří se tak rádi utíkají do intimity: „já nic, já muzikant“. Proto chápu tuto novou sbírku Kainarovu jako přechodnou, kde básník se snaží ohmatávat nově svět, hledá, zkouší. I když zde má básně vysoké účinnosti.

JOSEF HRABÁK (1912-87)

Narodil se v Brně, kde rovněž absolvoval reálné gymnázium a filozofickou fakultu. Po učitelském působení na středních školách přednášel českou literaturu na brněnské univerzitě (od roku 1948 jako profesor), a to až do svého penzionování (1978). Externě pracoval i v ČSAV. Zastával mnoho vědeckých a veřejných funkcí (mj. byl předsedou Literárně-vědné společnosti při ČSAV), přispíval do četných sborníků a periodik (*Slovo a slovesnost*, *Listy filologické*, *Česká literatura*, *Host do domu*, *Literární měsíčník*), ale i do denního tisku (*Rovnost*).

Spektrum jeho vědecké aktivity bylo velmi široké. Tvoří ho práce z oblasti literární teorie (*Úvod do teorie verše*, 1956; *Studie o českém verši*, 1959; *K morfologii současné prózy*, 1969; *Poetika*, 1973), genologie (*Čtení o románu*, 1981) a komparatistiky, jakož i literární historie (*Dějiny české literatury*, 1959; *Starší česká literatura*, 1964; *Úvahy o literatuře*, 1983). Hrabák dále napsal několik spisovatelství monografií (*M. V. Kratochvíl*, 1979; *Rudolf Těsnohládek*, 1982; *Karel Nový*, 1983; *František Kožík*, 1984; *Jiří Křenek*, 1988) a popularizačních knih (*Umíte číst poezii?*, 1963; *Řeč písemnictví*, 1986). Zabýval se též triviální četbou (*Napínavá četba pod lupou*, 1986; *Od laciného optimismu k hororu*, 1989) a regionální literaturou (*Život s literaturou*, 1982), psal učebnice a čítanky, byl činný jako editor atd.

Ve své kritické praxi uplatňoval nadhled literárního historika, přičemž akcentoval společenské funkce literatury; neopomíjel však ani formální stránku posuzovaných děl. Ukazuje to i jeho soud o Skácelově debutu *Kolik příležitostí má růže* (1957), přetištěný z knihy *Život s literaturou*, recenze románu Jiřího Křenka *Dům mezi modřínny* (1974), jež vyšla v Literárním měsíčníku 3/1975, a ukázka ze statí *Tři úvahy o literární kritice*, převzatá ze sborníku *Úvahy o literatuře*.

My také bušíme a otloukáme rez ...

Svou knižní prvotinu *Kolik příležitostí má růže* (1957) vydal Jan Skácel poměrně pozdě, v době, kdy se jeho vrstevníci mohli honosit již několika svazky. Jestliže však Skácelova „učednická léta“, během nichž publikoval jen v periodickém tisku, trvala poměrně dlouho, bylo to autorovi jen ku prospěchu. /.../

Skácel vnesl do naší poezie nového ducha. Když městští synkové ohánějící se frézismem a budováním ztráceli pomalu dech, doslova vtrhl do literatury chlapec z jihomoravského venkova, který se dovedl dívat na svět očima nezabředlými obnošenými konvencemi. Ne-psal o tom, co doba žádala, jen proto, aby vyhověl konjunkturu, ale psal z potřeby vyslovit svůj prožitek. A nebyl to prožitek mělký, takže nepotřeboval pro své vyjádření žádné berličky okřídlených frází ani tradiční formu. /.../

Skácel nechce ozvláštňovat, ale chce se prokousat k poznání pravé tváře věci. Umění v jeho pojetí je uměním správně vidět věci, básnické sdělení má svůj nejhlubší smysl v tom, že ukazuje věci v jejich skutečné, řekd bych původní, nezfalšované podobě.

Román z Valašska

Jiří Křenek vydal rychle za sebou tři knihy s náměty z rodného Valašska: *Pláňata* (1972), *Vesničanku* (1973) a *Dům mezi modřínny* (1974). Poslední dva romány jsou součástí většího zamýšleného celku, a proto se v nich shledáváme s týmiž postavami. Jsou však jinak seskupeny: jestliže ve *Vesničance* byla ve středu děje vdova po lesním dělníkovi matka Valigurka a její tři dcery (které všechny životně ztroskotaly - doufejme, že jen na čas), nyní se děj soustřeďuje okolo jedné z nich, Marie, a jejího milence učitele Pavlíčka. Očekávali bychom běžný milostný čtyřúhelník, jakých známe ze života i z literatury veletucty, ale Křenek dovedl z této celkem banální situace přece jenom vytěžit něco zajímavého. /.../

V Křenkovi vyrůstá dobrý vypravěč. Dosvědčují to i pevnou rukou vedené dialogy. Také dějových odboček není přemíra a vedlejší postavy stojí v pozadí. (Dodávám ještě, že z nich zaujme zvláště nesmělý inženýr, vesnický blázen a drbna.) Myslím, že od Křenka můžeme hodně očekávat.

Tři úvahy o literární kritice

Z kritikova postoje k životu společnosti a jeho potřebám vyplývá i zaměření literárněkritické práce. Obecně vzato, jsou tu tři možné směry: buď se kritik zaměřuje na rozbor „díla o sobě“, tj. na jeho formu (což je charakteristické pro některé západní směry, zejména pro pokračovatele anglosaského new-criticizmu a pro francouzský strukturalismus), nebo se zaměřuje kritika na čtenáře literatury, nebo na literární tvůrce.

První typ lze do oblasti kritiky zahrnout jen s velikými rozpaky. Rozbor díla o sobě (tedy izolovaného od všech „mimoliterárních“ vztahů) může být po některých stránkách podnětný pro poetiku zkoumající morfologii literárního díla, ale s hodnocením, s marxistickým hodnocením nemá imanentní rozbor vlastně nic společného. Cenu může mít rozbor díla jen tehdy, pokud směřuje k postižení ideového podkladu hodnoceného textu, tj. pokud rozbor formálních prostředků má za účel urovnat cestu k správnému porozumění obsahu umělecké výpovědi, která je předpokladem k jejímu ideově politickému hodnocení. Pak ovšem směřuje rozbor tvaru k poznání díla z hlediska jeho začlenění do života společnosti a obrací se stejně ke čtenáři (konzumentovi) jako k tvůrci (producentovi), a tím se začleňuje analýza do druhé a třetí kategorie, které jsem uvedl.

K otázce rozboru formy literárního díla ještě jednu poznámku. Zásadní rozdíl mezi buržoazním a marxistickým rozbohem formy spočívá v tom, že se v měšťácké vědě vychází ze způsobu ztvárnění, ale ideový obsah je pokládán za irelevantní, pokládá se z hlediska „čisté“ vědy o literatuře za něco cizorodého, kdežto marxistická věda vychází právě z obsahu a způsob ztvárnění se hodnotí pod zorným úhlem obsahu.

FRANTIŠEK BURIÁNEK (1917-95)

Vedle Josefa Hrabáka či Oldřicha Králíka (1907-75) představuje dalšího univerzitního profesora, který se kromě literární vědy věnoval i literární kritice. Narodil se v Rokycanech, kde také vystudoval reálné gymnázium. Poté absolvoval - s okupační přetřzkou - pražskou filozofickou fakultu, na níž později vyučoval až do svého odchodu do důchodu (1981). Své práce otiskoval v *Zemědělských novinách*, *Rudém právu*, *Tvorbě*, *Plameni*, *Literárních novinách*, *České literatuře* nebo v *Impulsu*, jež navíc redigoval (1966-69).

Zpočátku se soustřeďoval na problematiku regionální slovesnosti (*Literární tradice Klatov*, 1949), postupně ho však upoutala česká literatura první poloviny 20. století, o níž napsal řadu knih. Vedle historických nástinů (*Česká literatura 20. století*, 1968; *Česká literatura první poloviny 20. století*, 1981), souborů studií (*Bezruč - Toman - Gellner - Šrámek*, 1955; *Generace buřičů*, 1968; *Z moderní české literatury*, 1980) a svazků časopisecky publikovaných prací (*O české literatuře našeho věku*, 1971; *Ohlédnutí*, 1978; *O současné české literatuře*, 1982) vydal mnoho monografií (*Petr Bezruč*, 1957; *Karel Toman*, 1963; *Fráňa Šrámek*, 1976; *Karel Čapek*, 1978; *Jiří Marek*, 1984; *Kritik F. X. Šalda*, 1987) a různých výborů.

Jako editor se zaměřoval i na kritiku (*Z dějin české literární kritiky*, 1965; *Čítanka české literární kritiky*, 1974). Jeho vlastní kritickou činnost přibližují soudy o povídkovém souboru J. Š. Kubína *Kudrnaté povídky* (1947), o Frýdově románu *Krabice živých* (1956) a Seifertově sbírce *Koncert na ostrově* (1965); jsou převzaty z uvedené knihy *O současné české literatuře*.

Krásná knížka povídek

Z lidových zdrojů se napily *Kudrnaté povídky* J. Š. Kubína. A řekněme hned, že ze zdrojů líbezných, českých a radostných. Ale nemyslete, že Kubín, známý sběratel lidových povídek a pohádek z Podkrkonoší, vás unudí národopisnou látkou. Právě naopak, řekne vám kopolu povedených historek, samý šprým a samé laškování, jak kdo koho napálil, co se komu přihodilo mezi těmi vykutálenými strejdy a kmotrami, mládenci a dívčínami, kteří jsou všichni z masa a krve a ještě z takové zvláštní, vzácné látky, jíž se říká český lidový humor.

Ale zase ne něco jen nasbíraného, uměle při životě udržovaného. Naopak něco velmi životního, pulsujícího prudkým tempem, hotová záplava energie a spontánního veselí. Konečně i bez té komiky kratičkových dějů, vlastně skoro jen anekdot, byli byste neodolatelně svedeni do smíchu a povyražení: pouhým slovem, pouhým vyprávěním, nepřeberně a úžasně bohatým, hned zemitě a velmi jadrně lidovým, hned až básnický vyalézavým a objeveným.

Chvály by tu nebylo konec. Je to zdroj, z něhož by mohly čerpat stovky našich prozaiků a dramatiků, o rozkoši filologů ani nemluvě. Vzácná kniha, vzácný přínos k úsilí o četbu lidovou, blízkou všem právě svým lidovým a ryze českým zdrojem, a bohatou nadto ještě uměním, které tu dochází přímo rafinované virtuozity.

Velký umělecký přínos

Norbert Frýd se nedal vést, když psal svou *Krabici živých*, román o nacistickém koncentračním táboře, ani vypočítavostí na politickou aktuálnost, ani spolehnutím na silnou emotivnost samotné látky. Palčivou aktuálnost dává nyní románu situace, kdy se znova dere na světlo fašismus a znova za sebou zanechává krvavou stopu. A na dojímavost tragických lidských osudů v koncentráku Frýd nehraje, ani na děsivou hrůzu, kterou je schopna tato látka vyvolat. Míří dál. A došel i dál.

Chtěl si odpovědět na otázku, jakou cenu života najde člověk i v situaci, kdy se zdá být lidský život znehodnocen, jak může bojovat a jak zachraňovat nejen svůj život, ale také svou lidskou hodnotu. To jsou ty nejvážnější otázky, které se týkají základního vztahu k životu, k lidem, ke společnosti a dotýkají se nejen osudu vězně v nacistickém koncentračním táboře.

Tento základní patos poznávajícího, o poznání pravdy bojujícího člověka Frýdův román má, třebaže je jakoby ukryt uvnitř, za dějem, za množstvím postav, jež se setkávají, srážejí a rozcházejí v nepřetržitém a prudkém pohybu. Z celku románu jaksi samozřejmě vyplývá pro čtenáře poznání, že člověk nemůže a nesmí zůstat v boji o svou existenci, o svou svobodu, o svou lidskou důstojnost sám, že musí rozbít plot individualistických a živočišně sobeckých sklonů, které ho oddělují od druhých, že se musí spojit s nimi, že se musí stát spolu bojovníkem, že se musí stát soudruhem.

Ale vůbec tady nejde o tezi, jejíž pravdu má román pouze ukázat nebo dokázat. Frýd napsal román - to jest obraz lidských příběhů. Obraz živý ve své reálné konkrétnosti, ve své přesvědčivé názornosti, ve své dějové dynamice.

Básnický koncert

Kdybychom chtěli některému českému básníkovi přiznat přívlastek „okouzlující“ - pak by měl Jaroslav Seifert velké šance. /.../ Jeho poslední sbírka *Koncert na ostrově* nás však nutí hledat jiný přívlastek. Ne snad, že by ten starý popírala. Ale musíme myslet na něco, co je za půvabem verše, co je za slovy. /.../

V *Koncertu na ostrově* jde prostě o pravdu. O neozdobenou a nezastřenou pravdu člověka. A spíše než o pravdu smrti jde o pravdu života, v němž je vždy najednou spojena radost a bolest, krása i ošklivost, velikost i malost.

Dalo by se říci: pravda života, který byl. Neboť Seifert odhaluje pravdu svého života. Je v něm samozřejmě kus historie. /.../ Jenže nejde jen o vzpomínkové pásmo básníka, který žil v době dvou světových válek. Jde o hluboký prožitek života, který má samozřejmě svůj letopočet, svůj jedinečný seifertovský přízvuk, ale je to prožitek platný i pro druhé.

JIRÍ HÁJEK (1919-94)

Byl rodákem z Pacova. Absolvoval reálné gymnázium (1938), za druhé světové války byl vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen a poté se zapojil do protinacistického odboje. Po roce 1945 studoval na pražské filozofické fakultě a současně byl redaktorem *Rudého práva* a *Tvorby*. Později řídil nakladatelství *Mladá fronta* (1953-59), měsíčník *Plamen* (1959-68) a *Tvorbu* (1969-76). Od roku 1977 byl profesorem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a posléze vedl Kabinet pro studium českého divadla ÚČSL ČSAV (1982-90).

Od mládí byl orientován - podobně jako jeho vrstevník Jan Petrmichl (1921-64) - výrazně levicově, což se projevovalo též v jeho pracích z oblasti literární teorie, historie a kritiky, publikovaných v denním tisku (*Lidové noviny*, *Rudé právo*), časopisech (*Tvorba*, *Kytice*, *Nový život*, *Literární noviny*, *Plamen*, *Divadlo*, *Literární měsíčník*) i knižně. Své kritické projevy soustředil do několika svazků (*Literatura a život*, 1955; *Čas dramatu*, 1957; *Osudy a cíle*, 1961; *Lidská situace*, 1966; *Konfrontace*, 1972; *Letorosty*, 1974; *Různočení*, 1982). Kritikou se zabýval také v obecné rovině (*Hovory o kritice*, 1978; *Teorie umělecké kritiky*, 1986). Mímoto vydal monografie o Marii Majerové a Jaroslavu Haškovi, několik souborů publicistiky, knihu vzpomínek, ba i svazek veršů; byl činný rovněž jako překladatel a editor.

Charakter jeho kritické práce demonstruje soud o románu Karla Ptáčnicka *Ročník jedenadvacet* (1954), obsažený v knize *Literatura a život*, jakož i ukázka z *Hovorů o kritice*.

Karel Ptáčnick: Ročník jedenadvacet

Románová prvotina Karla Ptáčnicka, nazvaná *Ročník jedenadvacet*, je pro naši literaturu objevem zdaleka ne jen svou tematikou. Je to dílo velké spontánní básnické síly a životní pravdivosti, vyrostlé ze silného lidského zážitku, dílo, jemuž k umělecké velikosti chybí především vyzrálější schopnost objektivizace osobní zkušenosti a kompoziční zkušenost.

Ptáčnick vidí válku očima českých chlapců ročníku 1921, kteří byli odvedeni do Německa na otročké práce. Jejich očima vidí nacismus, který se až do poslední chvíle pokouší hekatombami obětí odvrátit svůj pád. V tomto pohledu mladých českých lidí, kteří byli vytrženi ze svých povolání i ze studia, oderváni od svých domovů a vsazeni do soukolí nesmyslného válečného stroje nacismu, objevují se tři poslední léta války ve světle nesmírně pronikavém a novém.

Kritika, její metody a cíle

Marxistická kritika, spatřujíc v uměleckém díle zvláštní svébytný odraz skutečnosti, zaujímá vždy při svém hodnocení prostřednictvím posuzovaného uměleckého díla tak či onak, přímo nebo nepřímou, hodnotící vztah k základním otázkám společnosti, doby, člověka. Tímto vždy přítomným zřetelem je marxistická umělecká kritika pevně včleněna do mnohotvárných funkcí společenské kritiky. Jím se stává sama specifickým výrazem i nástrojem společenské kritiky své doby, která spoluformuje společenské vědomí současníků, napomáhá prosazení určitého vědomí společenských a lidských hodnot.

MILAN JUNG MANN (1922)

Po absolvování středoškolského studia pracoval jako knihovník. V letech 1946-50 vystudoval pražskou filozofickou fakultu, ale pak se věnoval kulturní žurnalistice: působil v redakcích časopisů Praha - Moskva, Nová doba a zejména v Literárních novinách (v letech 1964-67 byl jejich šéfredaktorem; své působení v tomto týdeníku zachytil ve vzpomínkové knize *Literárky - můj osud*, 1999). V době tzv. normalizace patřil - podobně jako další kritičtí z jeho generace Sergej Machonin (1918-95) či Jan Štern (1924) - k zavřeným autorům a živil se mj. jako čistí výloh. V devadesátých letech byl předsedou Obce českých spisovatelů.

Své recenze a stati otiskoval hlavně v Literárních novinách, avšak i v Rudém právu, Práci, Novém životě, Hostu do domu, Svědectví, Obsahu nebo Tvaru. Zaměřoval se v nich převážně na soudobou prózu a postupně je shrnul do svazků *Obléhání Tróje* (1969), *Cesty a rozcestí* (1988), *Průhledy do české prózy* (1990), *O Josefu Škvoreckém* (1993) a *V obklíčení příběhů* (1997). Vydal též monografii o Karlu Novém (1960), dále se podílel na týmových pracích (*Český Parnas*, 1993) a několika čítankách.

Jeho kritickou činnost představují ukázky z recenzí tří prozaických děl: debutu Ladislava Fukse *Pan Theodor Mundstock* (1963), novely Josefa Škvoreckého *Legenda Emöke* (1963) a Vaculíkovy knihy *Český snář* (1990). První dvě jsou přetištěny ze souboru *Obléhání Tróje*, třetí pochází ze svazku *V obklíčení příběhů*.

Dobré srdce v cizím světě

Kdybychom posuzovali prvotinu Ladislava Fukse *Pan Theodor Mundstock* běžnými tematickými měřítky, došli bychom k soudu málo lichotivému. Zjistili bychom, že nepřinášejí nic nového k poznání doby, o níž vypráví, a že nevytváří ani žádný hrdinský charakter. Dokonce bychom měli právo dát průchod své omrzelosti nad tím, že se znovu objevuje knížka s okupačním námětem a znovu s tzv. židovskou problematikou. Podobných děl se v poslední době objevilo víc než dost a ne jeden čtenář má nad nimi nepochybně pocit „pře-jedenosti“. Ale Fuksův příběh je napsán způsobem, který nám takové úzce tematické měřítko nedovoluje ke knize přiložit.

S jistým zjednodušením můžeme říci, že námět a dobová kulisa jsou vlastně vedlejší, že hlavní je jejich obrazný smysl, básnické podobenství, které nám tlumočí. Proč tedy Ladislav Fuks volil toto obehnané téma a nenašel si nějaké původnější, čtenářsky lákavější? Naše „jisté zjednodušení“ je hned usvědčeno: aby mohl Fuks vytvořit své básnické podobenství, musel zvolit právě tento námět a právě tuto dobu. Jen skrze ně mohl naplno tlumočit svůj záměr. /.../

Výsledkem je tragická groteska, zvláštní, ořesná směs hrůzy a směšnosti, vznešenosti a nízkosti, zoufalství a naděje. Je to postup, jenž vylučuje fotografickou věrnost originálu a žádá si naopak velkou fantazii, uvolněný vztah mezi skutečností a jejím zobrazením, postup, při němž často splývá blouznivost se střízlivostí. /.../

Fuks tu sverázne domyslí problematiku člověka v odlidštěném světě. Nepodléhá bolesti nad bezmocí člověka, dokáže jeho nemohoucnost soudit. V motu, vzatém z talmudu, od-

povídá se na otázku, čeho si má člověk v životě nejvíc vážit: dobrého srdce. /.../

Pan Theodor Mundstock je knížka, která českou literaturu žánrově a stylisticky neobyčejně „zpestruje“, je to dílo, které v osobitém tvaru vyjádřilo osobitý pohled na člověka, které vytvořilo literární postavu, jež nevychovává svým kladnohrdinstvím ani bojovností, ale groteskností svého tragického osudu.

Škvoreckého vabank

V témž roce, v němž vyšli Zbabělci (1958), píše Josef Škvorecký novelku *Legenda Emöke*. Ale dá se předpokládat, že *Legenda* byla napsána přece jen o něco dřív, než nastal rozruch kolem Zbabělců. V té době by byl Škvorecký sotva dosáhl onoho soustředění, z něhož se rodí tvůrčí čin, a sotva v něm také mohla vzniknout potřeba nového dialogu s čtenářem. A tak tedy počítejme. Zbabělci čekali na vydání deset let, *Legenda Emöke* se dostala ke čtenáři za dobu skoro o polovinu kratší. Potěšitelné? Sotva. Aritmetika tu nic nevysvětluje. Podstata zůstala stejná: „problematická“ knížka si musí pořádkem ještě počkat, než je vzata na milost, obratný průměr má dveře dokořán. /.../

Ale když si přečtete zrovna *Legendu Emöke*, musíte se ptát, co je v ní tak ideově rozkladného, nebo jaký to má v sobě bacil amorálnosti, že se kolem ní tak dlouho chodilo jako kolem horké kaše. Zajisté, je to próza vyhroceného estetického názoru, jednostranná ve všem všudy. Ale to je na ní právě sympatické, a to je vůbec Škvoreckého ctnost: nejde zlatou střední cestou, nevyhovuje vkusu všech, protože je to prostě nemožné. Umí být jednostranný, což je v naší dnešní próze kupodivu vzácná vlastnost, ačkoli by to měla být samozřejmost.

Vaculíkova „pravda a báseň“

Český snář se na první pohled jeví jako soubor deníkových zápisků, které si autor zaznamenával od 22. ledna 1979 do 2. února 1980. Kniha je však uzavřena až datem 23. dubna, což nasvědčuje tomu, že text byl dodatečně upravován, redigován, přepisován, popřípadě doplňován. /.../

Podivín, umanutec, zarputilec, mrzout, staromilec a provokatér moralistní mediokrity vydává skrze svůj výstředně žitý život svědectví nejen o sobě, ale také o člověku a době. Naše dějiny temného normalizačního údobí, jemuž je tu nastaveno nelítostně kruté zrcadlo pravdy, vystupují před čtenářem nikoli v černobíle rozvrženém provedení, rozřaty do protikladu dobra a zla, nýbrž jako zneklidňující, složité členěný, spleťtý problém českého osudu: mravního selhávání a znovunapřimování národního celku.

To, že podivínství, výstřednost prožívaného údělu a vyhraněná subjektivita svědčí pravdivě o době, v níž se manifestovaly, je pouze zdánlivý paradox. Tato kontradikce je založena v samotných estetických předpokladech jevu zvaného moderní román.

ŠTĚPÁN VLAŠÍN (1923)

Absolvoval reálné gymnázium v Brně a zdejší filozofickou fakultu. Působil jako středoškolský a vysokoškolský učitel, nejdéle však pracoval v brněnské pobožce Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV (v letech 1961-89 byl jejím vedoucím). Mimoto externě přednášel na JAMU (1968-75), učil na Slezské univerzitě v Opavě (1990-97) a zastával různé veřejné funkce (KSČ, Socialistická akademie). Publikoval jak v denním tisku (Rovnost, Rudé právo), tak v řadě časopisů (Host do domu, Tvorba, Impuls, Česká literatura, Duha) a sborníků.

Jako literární historik se věnoval osobnostem první poloviny 20. století, o nichž napsal několik monografií (*Jiří Mahen*, 1972; *Jiří Wolker*, 1974; *Bedřich Václavek*, 1979). Současně se podílel na mnoha kolektivních dílech (*Slovník českých spisovatelů*, 1964; *Slovník literární teorie*, 1977; *Slovník literárních směrů a skupin*, 1977; *Lexikon české literatury*, 1985, 1993; *Čeští spisovatelé 20. století*, 1985; *Česká literatura v boji proti fašismu*, 1987; *Knihy o Čapkovi*, 1988). Byl rovněž činný jako bibliograf, nakladatelský lektor, autor učebnic a čítanek či editor různých antologií (*Adresář Jiří Mahen*, 1964; *Avantgarda známá a neznámá*, 1-3, 1970-72; *KSČ a literatura*, 1971; *Prameny*, 1978; *Příběhy našich let*, 1980) a prací S. K. Neumanna, Vladislava Vančury, Bedřicha Václavka, Ladislava Štolta nebo Eduarda Urxe.

Dlouhodobě se zabýval též literární kritikou. Náležel - podobně jako Jiří Hájek, Vítězslav Ržounek (1921), Hana Hrzalová (1929), Vladimír Dostál (1930-75) či Oldřich Rafaj (1934) - k oficiálním, marxisticky orientovaným kritikům. Ke kritické činnosti podněcoval i své brněnské spolupracovníky Oldřicha Sirovátka (1925-92), Alenu Hájkovou (1926), Viktora Kudělku (1929), Pavla Peštu (1933), Sylvu Bartůškovou (1937) nebo Ladislava Soldána (1938).

Referoval hlavně o próze. Ze svých recenzí a statí vydal tři výbory: *Ve škole života* (1980), *Na přelomu desetiletí* (1985) a *Léta zráni* (1989). Z prvního svazku také pocházejí obě následující ukázky - soudy o románech Oldřicha Daňka (*Vražda v Olomouci*, 1972) a Jiřího Marka (*Můj strýc Odysseus*, 1974).

Mezipříběh o kralovraždě

Dramatik a filmový scenárista Oldřich Daněk pronikl v posledních letech s úspěchem na pole historické prózy. V roce 1967 vydal román o Janu Lucemburském *Král utíká z boje*, poslední díl trilogie, v loňském roce přibyl první díl - *Král bez přílby* - s ústřední postavou Václava II. a nyní vychází „mezipříběh o králi, jenž nevládl dlouho“, o Václavu III., s detektivkovým názvem *Vražda v Olomouci*. /.../

Jistě si při školních výkladech dějepisu mnoho žáků klade bláhovou, ale lákavou otázku, jakým směrem by šel další vývoj českých dějin nebýt olomoucké vraždy, která z trůnu odstranila posledního mužského Přemyslovce. Vyšetřovatel vraždy v Daňkově románu, olomoucký purkrabí Tomáš z Náměstí, jen na otázku, komu vražda prospěla, dostává v rozhovorech odpověď pestrou: zájem na odstranění posledního Přemyslovce měli jistě Habsburové (král Albrecht), dále polský Vladislav Lokietek a uherský král Robert z Anjou (mladý

český král byl dočasně králem polským a uherským), Alžběta Uherská, někdejší Václavova snoubenka, ale i kumpáni mladého krále z častých flámů nebo vysoká šlechta, jejíž moc začíná král omezovat. /.../

Daněk projev ilustroval historickou trilogií nemalé fabulační mistrovství, stejně jako dar košaté povahokresby. Jeho historické romány patří k nejlepším, co v tomto žánru v posledním období bylo u nás vydáno. Dávají přednost zájmu o člověka před ilustrací historického procesu a daří se jim v minulostním rámci povědět nemálo podstatného o problémech a morálních i citových konfliktech obecně lidských.

Skeptický a nehrdinský Odysseus

Jeden z nejčtenějších našich současných prozaiků, nedávny šedesátník Jiří Marek, získal si v poslední době čtenářskou oblibu především seriálem kriminálních příběhů, známých i v televizní a filmové podobě (*Panoptikum starých kriminálních příběhů*, 1968, *Panoptikum hříšných lidí*, 1971). Jde však o autora všestranného, který se uplatnil v baladickém příběhu válečném (*Muži jdou v tmě*, 1946, *Vesnice pod zemí*, 1949), v cestopisné fejetonistice, v „budovatelské“ tematice (povídky *Nad námi svítá*, 1950, *Noční jízda*, 1972) a také na poli humoristické novelistiky (*Zasmějte se věřejšku*, 1953, *Z cihel a úsměvů*, 1953).

Na tuto veselou a satirickou tóninu navázal Marek románem *Můj strýc Odysseus*. Román má dost široký časový záběr, od studentského mládí hrdinova v letech před první světovou válkou až po smrt na podzim roku 1938, v první den záboru pohraničních oblastí ČSR fašistickým Německem, i poměrně složitou strukturu. Vedle vlastního, vnějškově objektivně podaného sledování osudu strýce Josefa Frajvalda, studenta veteriny ve Vídni a posléze majitele pohřebního ústavu v Praze, přináší druhá vrstva záznam strýcových „životních moudrostí“, praktických zkušenostních poznatků i šokujících postřehů o lidských vadách, třetí rovinu pak tvoří autorovy promluvy ke čtenáři. /.../

Třeba uznat, že se Markovi zdařilo napsat román čtivý, lehce plynoucí, zábavný - a přitom ne mělký. Škoda že druhá polovina, zastihující hrdinu stárnoucího a postupně rezignujícího, nedokázala si udržet jiskřivost počátečních kapitol. Hlavní slabinu románu však znamená sazazení ústřední postavy: nehrdinský „Odysseus“ Frajvald, rozhodně bližší Joyceovu agentu Bloomovi než dávnému hrdinovi homérskému, získal sice nemálo zkušeností, osvojil si však spíše praxi jak životem proklouznout, ošidit, kde se co dá, vyjít sám se zdravou kůží. Tento sobecký přístup k životu vrhá trochu stín i na životní moudrosti, které strýc Frajvald sděluje.

OLEG SUS (1924-82)

Po maturitě na reálném gymnáziu vystudoval v rodném Brně filozofickou fakultu (1945-49), na níž pak také vyučoval až do začátku tzv. normalizace; poté byl bez zaměstnání a patřil mezi oficiálně zavržené autory. Od konce padesátých let byl externím redaktorem měsíčníků *Věda a život* a *Host do domu*, nadto v letech 1968-69 řídil časopis *Index*. Zabýval se především filozofií a estetikou, ale i literaturou, výtvarným uměním či filmem. Knižně vydal pouze soubor studií *Metamorfózy smíchu a vzteku* (1963), další svazky jeho prací vyšly až posmrtně (*Estetické problémy pod napětím*, 1992; *Geneze sémantiky hudby a básnictví v moderní české estetice*, 1992; *Bez bohů geneze?*, 1996).

Své studie a recenze otiskoval v četných periodikách, a to českých (*Rovnost*, *Česká literatura*, *Estetika*, *Květen*, *Plamen*, *Literární noviny*, *Divadlo*), slovenských (*Slovenská literatura*, *Filozofia*, *Romboid*) i zahraničních (*Izraz*, *Semiotica*, *Die Welt der Slaven*). Přispíval též do řady sborníků.

Jeho kritické projevy bývaly často krátké (viz jeho rubrika v *Hostu do domu* 13 řádků o ...), avšak výstižné, sarkastické, vtipné. Ukazuje to i soud o první básnické sbírce Oldřicha Wenzla *Yehudi Menuhin* (1964), otištěný v *Hostu do domu* 8/1964.

Sólo na basu

Dlouho se sušily verše Oldřicha Wenzla (narozen 1921) - soupeřníka poválečné neosurrealistické vlny, až vyšly v roce 1964. Básníkům kamarád a bytostně český člen Skupiny Ra Ludvík Kundera je přátelsky uvedl a našel ve sbírce *Yehudi Menuhin* tři ctnosti pěkně namíchané: ctnost humoru, ctnost fantazie a ctnost hutnosti. Všechno to tam je, i ty „nevyslovitelně hořké“ Wenzlovy verše.

V první řadě však Wenzla charakterizuje onen zarputile skoupý ostych, s nímž strojí básník své naprosto nepatetické, podivně vystřízlivělé a přitom fantaskní dadaismy. V tom je podle mého soudu napořád bizarně a bytostně český, i přes všechny své cynismy člověka, který ví, co má (přesněji: co už nemá) očekávat od života, a proto v básnění objevuje záračnou svobodu černého humoru: „Na životě mi nezáleží / Ale musím dopsat všechny své básně.“

A nejpodivnější na tom všem je, že ten, kdo by chtěl mračnopozorně vytýkat Wenzlovi surrealismy a hříčkovité dadaismy, že právě tento karatel by se krásně minul, krásně by střelil kozla. Poezie Wenzlova je přitom spíše reflexivní, racionálně rozvažující a strojící svá překvapení. Nechce znát principy vcitování, lyrický výlev je jí cizí; spíše po brechtovsku „zcizuje“; shazuje nakonec sebe sama. Nepočítám s tím, že by našla mnoho čtenářů. Ale na paletě české poezie tvoří jeden z diferencních znaků. Klade černou barvu - rozmyslně i komicky - tam, kde bylo až k pozvracení mnoho růžového. Jak to řekl Kundera? Wenzl hraje své sólo na basu ...

ZDENĚK KOŽMÍN (1925)

Ve shodě s mnoha svými vrstevníky absolvoval reálné gymnázium. V letech 1945-49 vystudoval pražskou filozofickou fakultu a potom učil na středních školách (mj. v Břeclavi). V roce 1956 nastoupil na Vyšší pedagogickou školu v Brně, která byla záhy přeměněna na pedagogickou fakultu. Roku 1970 musel z politických důvodů tuto fakultu opustit a až do roku 1985 působil na gymnáziu v Zastávce u Brna. V roce 1990 se opět stal vysockoškolským učitelem: nejprve vyučoval na uvedené pedagogické fakultě a od roku 1991 - už jako profesor - na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

Ve své vědecké práci, metodologicky vycházející ze strukturalismu, se zaměřuje na styl uměleckého díla, přičemž analyzuje tvorbu významných tvůrců první poloviny 20. století (*Umění stylu*, 1967; *Styl Vančurovy prózy*, 1968; *Zvětšeniny ze stylu bratří Čapků*, 1989). Zabývá se i problematikou interpretace (*Interpretace básní*, 1986; *Umění básně*, 1990). Napsal rovněž monografii o Janu Skácelovi (*Skácel*, 1994) a spolu s Jiřím Trávníčkem nástin vývoje české poezie od 40. let 20. století do současnosti (*Na tvrdém loži z psího vína*, 1998), leč i dvě reflexivní memoárové knížky (*Struktury*, 1995; *Obtisky*, 1998). Zúčastnil se také týmových projektů (*Kniha o Čapkovi*, 1988; *Český Parnas*, 1993), podílel se na dvou čítankách a přispěl do řady sborníků.

Literární kritice se věnoval hlavně v šedesátých letech, kdy spolupracoval s *Rovností*, *Hostem do domu*, *Literárními novinami*, *Impulsem*, *Plamenem* či *Estetikou*. Po vynucené odmítnutí publikoval na stránkách *Brněnského večerníku*, *Lidových novin* a mnoha nových časopisů (*List pro literaturu*, *Tvar*, *ROK*). Ve svých recenzích posuzoval jak poezii, tak prózu, což lze doložit i soudy o Skácelově sbírce *Smutěnka* (1965) a románu Milana Kundery *Zert* (1967). Obě recenze obsahuje výbor s názvem *Studie a kritiky* (1995).

Svět viděný z poľní cesty

Při veškeré stálosti je možno ve Skácelově básnickém světě, který je vždy spojen tajnou chodbou s dětstvím, stále více pozorovat jisté posouvání těžiště. Už *Hodina mezi psem a vlkem* (1962) byla ve srovnání s něžnou radostností a ironickou moudrostí prvních dvou sbírek daleko zřetelněji vychýlena směrem k těžším věcem života, směrem k netopyřům přibíjeným na vrata, směrem ke zlatým kolovratům, jimiž se vykupuje život. V nové Skácelově sbírce *Smutěnka* (1965) tento pocit tíhy vzrostl a pod jeho tlakem nabyl básnický prostor opět poněkud jiného zakřivení. Vedle oné prohřáté modře, která proniká celou Skácelovou poezií, je tu víc ostré svítivé běli, rozptýlené paprsky jsou teď častěji sváděny v soustředěný spalující bod.

Do první části sbírky, nazvané *Obeznavání*, bylo té tíhy nashromážděno nejvíc. Skácel jako by tu celou svou vůli mířil na básnické „definování“ základní člověkovy situace v současném světě. Snad vypadá tahle formulace příliš existencialisticky a vzhledem k dosavadnímu směřování Skácelovy poezie poněkud neadekvátně, ale přesto myslím, že právě to nové ve Skácelově tvorbě směřuje tímto směrem. /.../

V druhé části, podle níž dostala sbírka titul, jako by Skácel toto své obeznavání života napsal opět znovu, ale v jiné poloze. Místo oné zkrvavující a nevyhnutelné ostnitosti živo-

ta je tu teď tesknost a stesk. Tíha se proměnila v lehkost smutku. /.../

Skácel je vždy také básníkem rozporného vědomí moderního člověka a dovede je vyslovit o to silněji, oč pevněji je zakoreněn v domově a v dětství. Jeho svět je světem viděným z polní cesty a je odtud přehlédnutelný a potěžitelný v celé své drsně krásné urputnosti. Ovšem za jednoho předpokladu: umíme-li jej jako Skácel promítnout na hlubinu smyslu v dimenzích tohoto času.

Román lidské existence

Milan Kundera už ve Směšných láskách dosáhl kontaktu se současným životním vědomím především obnovením oslnivého příběhu a jeho ironické reflexe. V *Žertu* (1967) jde tímto směrem ještě dál: jedny příběhy tu poukazují na druhé, ať už jsou v ostré kontrastní vazbě a značné vzájemné vzdálenosti, nebo ať jsou spjaty zákonem tragického nebo komického příbuzenství. Prudké plynutí, ale i utkvění a vystoupení z času, pokořující návraty, ale i tušící předznamenání vytvářejí stále proměnlivou, avšak zároveň pevně určenou významovou tkáň textu. Konkrétní čas i jeho bezbřehé rozlohy tu žijí pospolu a dávají realitě její unikavou, ale v něčem totožnou tvář.

Tiživé vědomí rozkladu reálných životních forem je rozvíjeno s téměř dokumentaristickou kázní. Vládne tu napětí příběhu: nevinný žert se rozrůstá do netušených, ale svým způsobem „logických“ důsledků. Ale samo epické napětí není jediným svorníkem textu: příběh se propadá do nových a nových podob lidského zpuštění. /.../

Kunderův *Žert* je v naší próze nejzralejší kritikou doby kultu, ale bylo by nepochopením jeho sémantické výstavby, kdybychom v něm viděli jen rekonstrukci 50. let, jen odhalování dobových iluzí. Vedle zřejmé historičnosti má tento výborný román ještě další rozměr: je lidským dramatem, které má také své věčné konstanty. Tato věčnost je zrcadlena maximální časovostí, ale proto nepřestává být obecně platná.

Pomocí sugestivní existenciální typologie rozvinul Milan Kundera velké lidské dění, kde je v sázce sama ospravedlnitelnost člověka v současném světě. Svou analýzou konkrétních společenských i individuálních determinant lidské existence naznačil některé další možnosti existenciální prózy. Antiiluzivní atmosféra doby mu pomáhala spolubudovat lučavkovitě ironický význam románu a postavit proti absurditě a netečnosti velké lidské znepokojení nad degradací smyslu.

MIROSLAV PETŘÍČEK (1925-96)

Po absolvování reálného gymnázia (1945) studoval na pražské filozofické fakultě, studium však nedokončil. Byl redaktorem armádního deníku *Obrana lidu* a ředitelem nakladatelství *Naše vojsko*, poté pracoval hlavně jako nakladatelský redaktor (Státní nakladatelství politické literatury, Čs. spisovatel). Roku 1971 odešel do invalidního důchodu.

V padesátých a šedesátých letech přispíval do zmíněné *Obrany lidu*, *Rudého práva*, *Nového života*, *Literárních novin*, *Plamene*, *Května* či *Hosta* do domu. V dalších dvou desetiletích byl činný jako nakladatelský lektor (Práce, Vyšehrad, Blok) a znovu publikoval až v devadesátých letech, a to v obnovených *Literárních novinách*, *Nových knihách* nebo *Tvaru*. Vedle recenzí a kritických statí napsal dvě knihy (*Glosy k současné české poezii*, 1957; *Oldřich Mikulášek*, 1970), několik spisovatelských medailonů a doslovů k reedicím děl Viléma Závady, Františka Branislava, Karla Nového, M.V. Kratochvíla či Jarmily Glazarové. Uplatnil se i jako editor (*Česká povídka 1918-1968*, 1968) a překladatel z němčiny.

V prvním období své kritické činnosti sledoval zejména dobovou básnickou tvorbu, zatímco po roce 1989 referoval převážně o próze. Obě následující ukázky jsou převzaty z knížky *Glosy k současné české poezii*: týkají se Nezvalovy sbírky *Chrpy a města* (1955) a Hrubínova díla *Můj zpěv* (1956).

Vítězslav Nezval: Chrpy a města

Nezvalova kniha *Chrpy a města* /.../ je kniha ničím neomezené a žádnou regulí neznámě silně životní plnosti, podivuhodné jako život sám, kniha vpravdě renesanční dychtivosti po úplném rozvinutí všech lidských sil, kniha navýsost radostná, protože postihuje přítomnost v jejím růstu a vzmachu. Optimismus této poezie tryská z nefalšovaných zdrojů zdravé lidské psychiky, nezasažené mikrobem metafyzické nejistoty a nezploštěné vysušujícím mechanismem doktrinářsky hotové životní formule - je to optimismus plnokrevného pozemšťanství, které je násobeno jasným poznáním tvůrčí mohutnosti lidského rozumu, osvobozeného od pověr a nadaného silou ovládnout zákony přírody a společnosti a dobývat tak životu nová území svobody a krásy.

František Hrubín: Můj zpěv

I kdyby nebylo téměř desetileté přerývky mezi sbírkou *Nesmírný krásný život* a Hrubínovou poslední knihou, i kdyby mezi těmito dvěma sbírkami nebylo dlouhé a výmluvné odmlky, svědčící o tom, že básník zhluboka nabírá dech k nové písni, bylo by z *Mého zpěvu* na první pohled patrné, že je plodem nového Hrubínova zrání, ba víc, že je sumou jeho lidské zkušenosti, jež si našla svrchovaný básnický výraz. /.../

Tak Hrubín ve své poslední básnické knize docílil životní pocit člověka vprostřed nové společenské skutečnosti, kterou nadšeně přivítal ve své časně poválečné poezii: po vyslovení obecných společenských jistot se dobral jistot nehlouběji lidských a včlenil tak - s mocnou básnickou silou, vykoupenu intenzitou předcházejícího zápasu - člověka do životní reality.

JOSEF VOHRZEK (1926-98)

Po studiu na gymnáziu žil od roku 1940 ve Švédsku. Zpět do Československa se vrátil v roce 1950, vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy a poté pracoval v nakladatelství Čs. spisovatel a v Ústavu pro českou literaturu ČSAV. V souvislosti s likvidací časopisu Květen (1959), v němž byl dominantní kritickou osobností, musel své pracoviště opustit. Živil se pak jako překladatel, redaktor nakladatelství Čs. spisovatel, ale jako zakládající člen Charty 77 byl i řidičem, skladníkem či nočním hlídačem.

Své kritické soudy otiskoval - stejně jako jeho generační souputníci Jiří Brabec (1929) nebo Miroslav Červenka (1932) - zprvu hlavně v Květnu (viz sborník *Časopis Květen a jeho doba*, 1994). Dále publikoval v Literárních novinách, Světové literatuře, Kritickém sborníku, Svědectví či v Respektu; nadto přispěl do několika samizdatových sborníků a edic. Na svém kontě má i prózy (*Chodec*, 1964) a řadu překladů, vesměs ze švédštiny (u některých titulů za tzv. normalizace museli být uvedeni jiní překladatelé).

Ve svých recenzích se zpočátku zaměřoval na českou prózu, později posuzoval též knihy cizích prozaiků (například I.B. Singera). Souborně jeho soudy vyšly ve svazku *Literární kritiky* (1995), v němž je obsaženo i hodnocení Lustigovy novely *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* (1964).

Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou

První povídky Arnošta Lustiga znamenaly svého času - a do značné míry ještě dnes - dosti radikální obnovu jednoho z nejexploatovanějších témat; obnova spočívala v tom, že Lustig jen o několik stupňů, ale rozhodujících stupňů, posunul úhel pohledu, že líčil život v okupačním ghettu ne jako „dějinný okamžik“, jehož obětem měly povídky sloužit jako pomník a trýznitele těchto obětí „znovu“ odhalit, ale že s tlumenou drastičností vyprávěl příběhy o ghettu jakožto o jedné z možných každodenností. Výslednému obrazu nechyběla monumentálnost, naopak působila o to silněji, oč mohutněji působí obrysy velkých věcí z pohledu.

Po prvních dvou sbírkách povídek následovaly rychle za sebou - příliš rychle za sebou další knížky, které vyvolávaly pochybnosti o Lustigových dalších možnostech a o to víc upozorňovaly na autorovu jazykovou necitlivost. Předloni ale vyšla jeho novela Dita Saxová a nedávno další, **Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou**. Obě svědčí o tom, že produkce podprůměrných věcí byla jen epizodou, jaká se po neobvykle úspěšných debutech dostává často - a že Lustigovi začalo období náročnějších stavebních a tematických úkolů, které překračuje okruh autopsie. /.../

Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou je svou stavbou daleko jednoznačnější novela než Dita Saxová, kterou by bylo právě tak dobře možno označit za román. /.../ Je to vlastně ironický příběh. Ironická je vybraná korektnost velitele tajného oddělení Brenského, ironická je celá ta oklika, kterou Brenské své zajatce dovede až k jejich konci, ironickou příchuť má celá ta jejich odlišnost, privilegovanost a proto i extravagantní nechápavost, a cosi ironického je i v přísné objektivitě, s jakou to Lustig vypravuje.

MILAN SUCHOMEL (1928)

Po maturitě na reálném gymnáziu vystudoval brněnskou filozofickou fakultu (1947-51), na níž se roku 1953 stal - po krátkém působení na střední škole - učitelem. Absolvoval zde celou akademickou dráhu od asistenta po profesora, jímž byl jmenován v roce 1997.

Vedle pedagogické činnosti se věnoval literární historii a kritice. Mimo jiné se podílel na několikařekých skriptech (*O české literatuře*, 1974; *Česká literatura od roku 1945 do poloviny let osmdesátých*, 1988), *Slovníku českého románu 1945-1991* (1992) či knize *Český Parnas* (1993). V roce 1997 vydal studii *Jiné oči Jiřího Mahena*, připojenou k reedici Mahenova *Měsíce*. Přispěl také do řady sborníků, byl činný i jako editor a nakladatelský lektor.

Kritikou se zabýval hlavně v šedesátých letech. Recenze a stati, zaměřené povytce analyticky, tehdy otiskoval na stránkách Hosta do domu, Literárních novin, Orientace nebo Plamene. Na tuto aktivitu zčásti navázal až v devadesátých letech, kdy přišel rovněž s dvěma soubory svých kritických projevů: první nazval *Literatura z času krize* (1992), druhý *Co zbylo z recenzenta* (1995). Prvý svazek obsahuje i soud o novele Jana Otčenáška *Romeo, Julie a tma* (1958).

Rozmezí bez záruk

Otčenášková novela se svým pojmenováním hlásí k věhlasné vášni a k tragédii, která dosáhla široké popularity ani ne tak ve svém autentickém znění jako v líbivějších ohlasech a odvozeninách. Takže Otčenášek od začátku promlouvá k čtenáři řečí v něčem už známou, urovnává si k němu cestu odvolávaje se na vágní konstanty obecného povědomí. Odvolává se i k domácím tradicím, když matce Pavlově nasadil brýle na špičku nosu a do ruky jí vložil Bibli kralickou a když Pavlovu otci podal obnošený svrchníček a Jiráška. Ti dva dobráci a vlastenci až běda zapadlí jsou jak vystřiženi z četby doposud oblíbené, jejíž nejskvělejší rozkvet však přece jen patří Čechám století devatenáctého. Také tovaryš Čepek, lidový mudrlant a zestárlý český radikál, představitel komického živlu v tragédii a zároveň jadrný rezonér ideálů, náleží k postavičkám, které s úspěchem procházely historií této země a její literaturou. Je to jako v komedii masek. Podle toho, v jakém kostýmu herec přijde, jakou rekvizitu si s sebou přinese na scénu, obecnstvo už ví, koho má před sebou a čeho se může dočkat.

Praha okupačních let není ovšem renesanční Verona. Okolnosti stlačily Pavla a Ester na nepatrný prostor a takřka jim znemožnily vnější pohyb. Ale tlaku zvnějška se nemůže rovnocenně postavit ani žádný pohyb vnitřní. Z titulní dvojice má víc vnitřní celistvosti a dynamiky Ester, nejspíš proto, že je nejbezprostředněji ohrožena a že vztahem k Pavlovi tuto reálnou hrozbu odraťovává. /.../

Erotické finále nastoupí těsně předtím, než dopadne smrtící rána, katastrofa přichází vzápětí za nadějnou peripetii, je přivolána věšteckým snem, poplachem, zpola ještě planým, a dvojnásobným nasazením kolaboranta Rejska. Ani takto uvážlivě rozložené dramatické napětí nezastře slabost, ba neexistenci dramatických hrdinů a protichůdných dramatických potencií. Vztah je dramatinován, na drama však nedorůstá.

MILOŠ POHORSKÝ (1929)

Absolvoval pražské Akademické gymnázium a Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy (1948-52). V roce 1952 nastoupil do Ústavu pro českou literaturu ČSAV, kde s různými představkami pracoval až do roku 1990. Na tomto pracovišti působilo i několik dalších kritiků z jeho generace, například Zdeněk Pešat (1927), Vladimír Karfík (1931) nebo Přemysl Blažíček (1932).

Kromě svého působení v uvedeném ústavu Pohorský přednášel na Univerzitě Karlově a úzce spolupracoval s nakladatelstvím Čs. spisovatel, v němž byl posléze šéfredaktorem (1982-85) a ředitelem (1990-92). Po odchodu do důchodu byl činný v týdeníku Nové knihy a vyučoval na pražské pedagogické fakultě.

Jako literární historik se zabýval dějinami české literatury 19. a 20. století (*Dějiny české literatury* 3, 1961; *Slovník českých spisovatelů*, 1964; *Čeští spisovatelé 19. století*, 1971; *Rukověť dějin literatury*, 1972; *Portréty a problémy*, 1974; *Český dekameron 1969-1992*, 1994). Nadto přispěl do rozličných sborníků, redigoval sebrané spisy Antala Staška, Jana Nerudy, Ivana Olbrachta, Karla Čapka či Vladislava Vančury, uspořádal mnoho výborů.

Literární kritice se systematicky začal věnovat na počátku šedesátých let. Publikoval mj. v Rudém právu, Literárních novinách, Novém životě, Tvorbě, Impulsu, Plameni, Orientaci, Literárním měsíčníku nebo v České literatuře. Své stati a recenze shrnul v knize *Zlomky analýzy* (1990), z níž také pocházejí soudy o Hrabalově knize *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (1965) a Seifertově sbírce *Býti básníkem* (1983).

Hrabal pátý

Pátou knížku během tří let zatím vydal Bohumil Hrabal. A přece to dohromady dává o hodně méně stránek, než kolik bylo napsáno o nich a o jejich autorovi. Objevil se v české próze neočekávaně, jako provokující veselé překvapení. Takovou vyhraněnost v přístupu k životu a k jazyku (a jazyk byl od začátku jedním z nejdůležitějších principů těchto povídek), takové rozmanité lidské příběhy, barvy, slova, pohyby, gesta, jaké najednou přinesl tento „opožděný“ prozaik, to bylo opravdu neobvyklé pro čtenáře i pro kritiku. /.../

Ovšem problémy zůstávaly. A tak se nad každou novou knížkou nepřestává jako aktuální a nedořešená vracet především základní otázka: kdo vlastně Hrabal je a co to je ta próza, kterou píše? Objevuje neznámé pevniny a proudy dnešního pocitového světa, anebo jsou to nepůvodní, literární odvozené nicotnosti? Je to záblesk homogenního a autentického životního postoje, nebo je to něco hlubšího, ale zároveň hluboce rozporného? /.../

Jakou tedy odpověď dává tato Hrabalova knížka, vydaná pod titulem *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (1965)? Je to kompozičně ucelený soubor, sjednocovaný postavou pana Kafky, napovídajícího už svým jménem asociaci na odlidštěný, groteskní svět pražského německého spisovatele, je to sedm povídek, vracejících se pro náměty o deset let zpátky, do padesátých let a většinou do prostředí kladenských hutí.

Avšak toto vymezení říká o knížce pramálo, skoro nic, neboť próza, jakou jsme zvyklí spojovat s podobným prostředím, je Hrabalovým zkušenostem a záměrem cizí. Setkáváme se opět se starým známým Hrabalem, s pitoreskním hemžením jeho postav, s překotností je-

jich hovorů a dialogů, s přívalem životní konkrétnosti, bizarní, tragické, humorné, plné černé komiky. Přitom knížka potvrzuje dojem, že to není svět strnulý. /.../

Hrabal, prozaik vskutku svérázné obrazovnosti, kterou poslední knížka potvrzuje, jde nadále českou literaturou osamoceně na své cestě za elementární lidskostí. Vždyť nikdo jiný nemá tu empirii jako on, takovou paměť a konkrétní zkušenost, tu perspektivu přesunující obraz světa do zvláštní polohy, kde se křížuje tragika s groteskou, nadsázka s jazykovou komikou, černý humor s proudem nepřeberné reality.

Seifertovo sladké neštěstí

Když v roce 1965 vydal Jaroslav Seifert knížku *Koncert na ostrově* a když se v ní představil básněmi, které „zpívaly“ jinak než jeho básně předcházející, bylo to překvapení a trochu zážrak. Autor tak suverénní v melodickém verši, v lehkých písňových formách a v lyricky okouzlených metaforách, autor tak dokonale ovládající svůj „sladký styl“, změnil náraz svůj způsob. /.../

Od této křižovatky před dvaceti lety Seifert pokračoval v cestě, jež trvala do konce. Dále byla reprezentována Halleyovou kometou (1967), Odléváním zvonů (1967), Morovým sloupem (1981), Deštníkem z Picadilly (1979) a konečně sbírkou *Býti básníkem* (1983). Je možno zmínit se ještě, že Seifert sliboval další pokračování a že pro ně měl připravený název *Možná ti nesu růže*, a doplnit, že mezitím ještě dokončil memoárovou knížku *Všecky krásy světa* (1982), zaznamenávající nádherný čas mládí, jeho lásek a přátelství, jeho naděje a poezie, jeho bláhovosti a jeho opravdovosti. /.../

Knížka *Býti básníkem* je další v řadě zpovědí a vzpomínek vynořujících se ze zážitků dlouhé životní pouti. Snad je zbytečné podrobněji opakovat její témata, motivy, básnický styl, neboť jsou ze Seifertovy tvorby dobře známé. Tak se vrací poezie a hudba, objeví se kralupský cyklus s připomínkami mládí a válečných roků, mihne se réva, znovu a znovu se hlásí Praha, ať už v podobě obyčejného starého Žižkova nebo jiných historicky a kulturně památných míst, zabolí první a druhá světová válka, vybaví se tváře přátel a jiných umělců. /.../

Ano, v této sbírce nazvané *Býti básníkem* je hlavně vzpomínání. Funkcí vzpomínek v Seifertově poezii však není nostalgický stesk, nýbrž přisouzení hodnoty tomu, co setrvává v paměti. Za to básník děkuje jako za dary, které dovolují pochopit i něco důležitého ze smyslu osobního života a udržují jeho „strašnou touhu žít“. Poezie se stává chválou života.

JIŘÍ OPELÍK (1930)

Po absolvování reálného gymnázia v rodné Olomouci vystudoval zdejší filozofickou fakultu (1955), na jejíž katedře bohemistiky pak také působil. V roce 1961 přešel do Prahy, kde pracoval v Ústavu pro českou literaturu ČSAV (později AV ČR): mj. se tu podílel na *Lexikonu české literatury*. Na uvedené olomoucké fakultě se roku 1992 habilitoval.

Jako literární historik se dlouhodobě věnuje tvorbě bratří Čapků. Vydal dvě monografie o Josefu Čapkovi (1980, 1996; spoluautorem druhé knihy byl Jaroslav Slavík) a několik čapkovských edic (Josef Čapek - Karel Čapek: *Dopisy z mládí*, 1982; *Filmová libreta*, 1989; Karel Čapek: *Dopisy ze zásvuky*, 1980; Miroslav Halík: *Karel Čapek. Život a dílo v datech*, 1983; *Karel Čapek ve fotografii*, 1991). Napsal též řadu čapkovských studií, zhusta publikovaných ve Zpravodaji Společnosti bratří Čapků.

Dále byl členem autorských kolektivů u *Slovníku českých spisovatelů* (1964), příručky *Jak číst poezii* (1963), *Slovníku světových literárních děl* (1988), *Dějin české literatury 4* (1995) či prvního dílu *Slovníku českých spisovatelů od roku 1945* (1995). Nadto vydal mnoho různých výborů, například z tvorby F. X. Šaldy, S. K. Neumanna, Ivana Olbrachta, Jaroslava Seiferta, Jiřího Weila, Václava Řezáče nebo Josefa Kainara; redigoval rovněž spisy Jana Skácela a přispěl do rozličných sborníků.

Literární kritice se věnoval především v šedesátých letech, kdy publikoval - stejně jako další kritikové jeho generace Vladimír Justl (1928), Antonín Jelínek (1930) či Zdeněk Heřman (1934-96) - v Literárních novinách, Hostu do domu, Plameni, Kulturní tvorbě, Kultuře. Své kritické soudy shrnul do svazku nazvaného *Nenáviděné řemeslo* (1969), z nějž jsou také převzaty všechny následující texty: obecná charakteristika literární kritiky, jakož i hodnocení Mikuláškovy sbírky *Svlékání hadů* (1963) a Hrubínovy novely *Zlatá reneta* (1964).

Ten, komu se kritik říká

Píšete pro autora, nebo pro čtenáře, ptávají se toho, komu se kritik říká. Naivita otázky tkví v tom, že nepočítá s třetí možností. Ale právě ona platí; hledání a nalézání třetí, čtvrté, páté možnosti zdá se být vůbec v dnešním světě stroze uzavřených a nevybíravých stanovisek jednou z lidských nadějí.

Pro sebe píšou, odpovídá tedy kritik. Tak málo chcete? vytýkají jedni, zazlívajíce mu resignaci na jeho společenské poslání. Tak mnoho chcete? zazlívají mu druzí, vytýkajíce do středivý aristokratismus. Nechci nic, uzavírá tázaný; chci jenom přijít na kloub věcem.

Kritika je hraniční disciplína mezi vědou a uměním; proto je také tak proteovská. Výsledky svojí, příslušné vědy aplikuje a zároveň pro ni hodnoty poprvé utíká a nové objevuje, ale nedává přitom v sázku ani systémy, ani školy - nic kritik neriskuje krom své hlavy, krom své pověsti.

Hadi jsou svlékáni (Poezie našeho času)

Nový průboj, jímž básník zároveň bilancuje, kniha, která ač není výborem, přece má ráz výboru, to je Mikuláškovy *Svlékání hadů*; o úmyslu uzavřít, docelit, dovršit svědčí i ta drobná okolnost, že sem autor rozmístil několik čísel z předchozích Divokých kačen, Ortelů a milostí a Prvních obrázků. Kruhový, nezastíněný obzor Mikuláškovy nové knihy je tedy obzorem celé Mikuláškovy poezie; a každý ze čtyř oddílů souboru (Poháry, Svlekání hadů, Rybky, Tráva) představuje jeden ze čtyř základních typů básní, které dnes Mikulášek píše (variace, civilní epos, obrázek, hymnus). /.../

Vytčení vždy získá ze srovnání, a zde se nabízí s tvorbou Nezvalovou, která přece, rovněž materialistická, také „pije“ život a zalývá se jím. Je-li Nezvalova poezie polyfonickým obrazem mnohohlasosti života, zpívá u Mikuláška spíše jen několik hlasů kontrapunkticky spřažených - Tam bujně opilství, ba obžerství vším, co svět nabízí, pohlcování všech jeho zvuků, barev, vůní, krás - zde vybíravě a často samotářské pití doušek za douškem. Nezval nás svými verši zalije jako záplava, jako moře - u Mikuláška do nás bije několik ostrých proudů. Tam jsou základy smyslové a emocionální - zde intelektuální; tam okouzlení nadrealitou, zde neúchylné zaslíbení realitě. /.../

Ne, neobnovujeme bláhové spory o to, že je jeden velký básník větší než druhý - takové hierarchie zůstávají v podstatě soukromou věcí. Ale objektivně můžeme stanovit rozdíly v autorově časovosti, což je synonymum pro pravou básnickou užitečnost.

Myslím, že dnes žijeme v časech mikuláškovských.

Umění chodit po rukou

První věta Hrubínovy *Zlaté renety* zní: „Jan zkusil jít po rukou.“

Je to jedna z těch prvních vět, jaké se tak málokdy vyskytují: dokonale postihují podstatu celého textu, který následuje za nimi. První věta docela běžně napovídá nebo předznamenává, ale v této je už obsažena celá Hrubínova kniha jako bohaté princezniny šaty v maličkém pohádkovém oříšku. /.../

Zlatá reneta je novelou o potřebě orientovat se v soudobém světě a o stále obnovované nezbytnosti takové orientace. Tuto snahu jsme doposud počítali mezi svrchovanou intelektuální činností; brutalita Hrubínovy básnické prózy spočívá v tom, že v této snaze neshledává víc než projev sebezáchovného pudu a tak ji posunuje do oblasti první signální soustavy, kde se rozhoduje o prvotních věcech bytí a nebytí. /.../

Svět, z něhož se ztratila aktivita, hazard, radost z práce a práce pro radost, kde se nadobro rozešly ideály s praxí, kde je nám život vymyšlen a my jsme za to ještě vděční, kde *zlatá reneta* plodí už jen zparchantělá jablka, je převrácený svět. Chceme-li převrácené věci uvidět takové, jaké vskutku jsou, musíme sami jít po rukou.

ALEŠ HAMAN (1932)

Absolvoval gymnázium v Hradci Králové (1951) a Filozofickou fakultu UK v Praze (1956). Pracoval v Ústavu pro českou literaturu ČSAV, odkud musel roku 1972 z politických důvodů odejít. Působil pak ve Státní knihovně ČSR. V roce 1990 se vrátil do uvedeného ústavu, ale záhy se soustředil na pedagogickou činnost, a to jako učitel Západočeské univerzity v Plzni a Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, přičemž získal hodnost docenta a posléze profesora.

Jako literární historik vydal monografie *Adolf Branald* (1963), *Neruda prozaik* (1968) a *Arnošt Lustig* (1995), jakož i několik výborů z děl Jana Nerudy, Ignáta Herrmanna, Ladislava Quise či Ludvíka Aškenazyho. Psal i různé příručky (*Česká literatura po roce 1945 z ptáčích perspektivy*, 1990; *Úvod do studia literatury a interpretace díla*, 1999), teoretické studie z oboru knihovnictví (*Model základního fondu krásné literatury pro veřejné knihovny*, 1990; *Literatura z pohledu čtenářů*, 1991), učebnice a čítanky (*Česká literatura po roce 1945*, 1992; *Literatura 19. a začátku 20. století*, 1994; *Čítanka literatury pro 4. ročník středních škol*, 1991). Přispěl též do rozmanitých sborníků.

Své recenze a kritické stati otiskoval v časopisech *Nový život*, *Plamen*, *Kulturní tvorba*, *Tvář*, *Čtenář*, *Literární noviny*, *Tvar* nebo *Nové knihy*, avšak i v denním tisku (*Lidová demokracie*, *Lidové noviny*). Zaměřoval se v nich hlavně na prozaické novinky a tituly literární vědy. Potvrzuje to i následující recenze na román Jiřího Kratochvila *Avion* (1995), převzatá z *Literárních novin* 20/1995.

Hra na (moderní) román

Avion, zatím poslední kniha velmi úspěšného brněnského autora Jiřího Kratochvila, patří k rozsáhlejším textům, které se řadí k předchozím dvěma obdobným prózám (*Medvědí román*, *Uprostřed nocí zpěv*). Jakési intermezzo mezi nimi představují dva svazky povídek. Samozřejmě nejde o díla vytvořená v posledním pětiletí. Kratochvil patří k autorům, kteří zaznamenávají dokončení svých výtvorů. *Medvědí román* byl napsán v roce 1985, *Uprostřed nocí zpěv* 1989, povídky ve sbírce *Orfeus z Kénigu* vznikaly v letech 1967-70, některé byly dopsány v letech 1987-90. Jen poslední dvě knihy jsou „čerstvě“ dokončeny v roce 1994. Těžiště autorovy tvorby spočívá tedy v časovém rozmezí posledních deseti let. /.../

Poslední Kratochvilův román je vybudován na principu mystifikace. Prolíná se v něm „reálný“ polistopadový svět viděný jako džungle, v níž dominují kariéristé a převlékači kabátů, se světem snovým, umělým. Ten nabývá podoby preludu, v němž se mísí infernální vize estebáckého podsvětí, vybudovaného pod pseudoidylickým povrchem „reálného“ socialismu, se scénkami připomínajícími moderní náhražky pohádek - comicsově seriály. /.../

Podstatou tvorby je však manifestace lidské schopnosti transcendence, překračování toho, co je, k tomu, co může a má být. K hodnotám. Proto je pro mne *Avion* hrou na moderní román, hrou inteligentní a virtuózní, ale právě jen hrou.

MILAN BLAHYNKA (1933)

Po maturitě na reálném gymnáziu v Kyjově vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci (1951-56). Poté pracoval jako knihovník, středoškolský učitel a externí nakladatelský redaktor. Od roku 1963 působil v Ústavu pro českou literaturu ČSAV nejprve v Praze, od roku 1968 v Brně. Mimoto vyučoval na ostravské pedagogické fakultě (1971-89) a krátce na pražské filozofické fakultě (1989-90). Od podzimu 1991 je v důchodu.

Ve své literárněhistorické práci se věnoval dějinám české literatury 20. století, především levicovým a socialistickým autorům. Napsal několik monografií (*Marie Pujmanová*, 1961; *Vladislav Vančura*, 1978; *Novinář Zdeněk Nejedlý*, 1979; *Miroslav Florian*, 1980; *Vítězslav Nezval*, 1981; *Člověk Kainar*, 1983; *Jan Pilař*, 1984), podílel se na mnoha týmových dílech (*Slovník českých spisovatelů*, 1964; *Slovník literární teorie*, 1977; *Lexikon české literatury*, 1985, 1993; *Čeští spisovatelé 20. století*, 1985; *Živý odkaz Julia Fučíka*, 1985) a přispěl do řady různých sborníků (*Bezručiana*, 1967; *KSČ a literatura*, 1971; *Umění a kritika*, 1980). Byl rovněž velmi činný jako editor: mj. redigoval *Dílo Vítězslava Nezvala* a vydal výbory z tvorby F. X. Šaldy, Vladislava Vančury, Jaromíra Johna či Vítězslava Nezvala.

Svémi kritickými projevy přispíval například do *Rudého práva*, *Rovnosti*, *Tvorby*, *Kultury*, *Plamene*, *Impulsu*, *Literárního měsíčníku*, *Kmene* nebo *Naší pravdy*. Patřil - zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech - k oficiálním, výrazně marxisticky orientovaným kritikům. Své soudy sumarizoval ve svazcích *Pozemská poezie* (1977) a *Denní chléb* (1978), v němž je obsažena i následující recenze na Žáčkovu sbírku *Anonymní múza* (1976).

Múza šťastná v lidech

Třetí sbírka Jiřího Žáčka (ročník 1945) je z těch básnických knížek, o nichž říká skoro všecko jejich název; je jen třeba ten název dobře přečíst, to jest v tom významu, který mu dává sbírka; v tom významu, který dává veršům. Ostatně Žáčkovy předcházející knížky měly neméně „významné“ názvy. /.../ Nyní přichází básník s **Anonymní múzou**; i v tomto názvu je napětí a hádanka.

Začneme tím, co je podstatné, podstatným jménem. *Múza* už dávno není slovo v poezii příliš obvyklé. Kdysi se bédně opotřebovalo a básníci je stáhli z oběhu. O něco později přiškrtili i múzičnost, hudebnost a zpěvnost poezie. Neučinili tak bez dobrých důvodů i některých dobrých, ale i méně dobrých výsledků. Bylo jen otázkou času, kdy poezie znovu napne struny a dá se zas do zpěvu. *Žáček* zdaleka není sám, kdo vrací české poezii pomluvenou, utlačenou a ztracenou melodii, kdo jí pomáhá k místu a roli, co jí náleží. /.../

Ale proč je *Žáčkova múza*, živel „živý“ podobně jako jeho básník „neodvolatelně“, proč je anonymní? Nejzřetelnější a nejuplněnější odpověď najdeme hned ve třetí básni sbírky, v *Pěpce* o ranní vzájemnosti, ve verších o tom, jak je básníkovi dobře v ranním autobuse, v přepchané „čtyřtaktní rakvi“. /.../ Toto radostné splývání s davem, splývání přímo a doslova milostné, říká vše.

JAN LOPATKA (1940-93)

Absolvoval Jedenáctiletou střední školu ve Vimperku (1957) a pražskou filozofickou fakultu (1962). Působil jako redaktor v Čs. rozhlasu a nakladatelství Horizont, přičemž spolupracoval s dalšími nakladatelstvími (Mladá fronta, Čs. spisovatel). V sedmdesátých a osmdesátých letech byl - mj. jako jeden z prvních signatářů Charty 77 - nucen pracovat mimo svůj obor (živil se například jako skladník, hlídač či referent). Po roce 1989 byl redaktorem Literárních novin a Respektu, nadto vedl semináře literární kritiky na FF UK. Svůj život ukončil sebevraždou.

V šedesátých letech často publikoval v časopise Tvář, v němž byli činní i kritikové Josef Vohryzek, Přemysl Blažiček nebo Bohumil Doležal (1940). Dále přispíval do periodik Studie a úvahy, Literární noviny, Slovenské pohľady či Divadlo, později do samizdatových a exilových časopisů (Spektrum, Forum, Lidové noviny, Proměny, Svědectví) a v devadesátých letech mj. do Literárních novin, Kritického sborníku či Scény.

V době svého zavržení byl spolupracovníkem samizdatové Edice Expedice (vydal v ní též dva soubory svých kritik). Přispěl i do několika sborníků a do *Slovníku českých spisovatelů 1948-1979* (1982), posléze vydaného pod názvem *Slovník zakázaných autorů 1948-1980* (1991). Byl také editorem prací Z. M. Kuděje, Václava Havla či Jana Hanče.

Jako kritik se soustřeďoval především na prózu, což ukazuje i jeho soud o novele Vladimíra Párala *Katapult* (1967), přetištěný ze souboru *Předpoklady tvorby* (1991).

Literatura speciálních funkcí

Vladimír Páral vydal v krátké době třetí ze série textů, z nichž už první dva vyvolaly značný ohlas, tento (*Katapult*, 1967) má úspěch předem zaručen a další můžeme jistě velice záhy očekávat. Taková plodnost je na domácí poměry úctyhodná, úctyhodná je i jakási fair play vůči čtenáři - ani zde nechybějí náležitosti předchozích knížek. Především výmluvná a jednoznačná kombinace titulu a podtitulu (Veletrh splněných přání - Příběh pokleslé aktivity, Soukromá vichřice - Laboratorní zpráva ze života hmyzu, Katapult - Jízdní řád železničních, lodních a leteckých drah do ráje), dále spořivé využití všech momentů, které se vyskytnou (například slovo katapult exponuje začátek tématu - fiktivní vybočení z vyježděných kolejí života hrdinů v první scéně ve vlaku, ruku v ruce s tím má význam symbolický - vyslání za dobrodružstvím, má konečně i funkci ironickou v závěru celého třetího dílu).

Co je *Katapult*? S šikovností a rutinou detektivkáře, se schválenou dávkou lascivnosti podaná moralita, zatím třetí z autorových sond do života zaměstnanců chemického průmyslu a dalších představitelů této sociální skupiny. Počáteční, vstupní stadium, seznamující se základními údaji, je brzy rozehráno do zrychleného kolotoče, nápady, i docela milými a vtipnými, se tu nešetí, to obojí už známe z předchozích dvou případů, nová je tu pokud možno ještě větší běžná šikovnost, zřejmá zkušenost z toho, co „zabralo“ méně a co víc u předchozích dvou.

VLADIMÍR NOVOTNÝ (1946)

Vystudoval Střední všeobecně vzdělávací školu v Praze, kde pak absolvoval Filozofickou fakultu UK (1963-69). Poté byl vědeckým aspirantem na olomoucké filozofické fakultě (1969-74), redaktorem časopisů Ruský jazyk, Literární měsíčník a Světová literatura, jakož i redaktorem nakladatelství Odeon (1983-89). V devadesátých letech působil jednak jako pracovník Ústavu pro českou literaturu AV ČR, jednak jako vysokoškolský učitel (UK, Západočeská univerzita).

V souladu s vystudovaným oborem (ruský jazyk - dějepis) se nejprve zaměřoval na ruskou literaturu. Vydal svazek studií *Odpovědnost tvorby* (1983) a několik překladů, mimoto napsal řadu doslovů. Podílel se také na kolektivních rusistických pracích (*Slovník ruských spisovatelů od počátků ruské literatury do roku 1917, 1977*). Postupně se začal věnovat i české literatuře, a to především jako kritik. Rozšířil tak skupinu věkově blízkých kritiků, do níž náleželi Vladimír Macura (1945-99), Jan Adam (1946), Vladimír Kolář (1947), Jiří P. Kříž (1947) či Jiří Pavelka (1949).

Své recenze otiskoval v Literárním měsíčníku, Tvorbě, Nových knihách, Svobodném slovu, Zemědělských novinách, Mladé frontě Dnes, Práci, Lidových novinách nebo ve Tváru (nadto publikoval i v Čs. rusistice, Světové literatuře, Reflexu a v mnoha dalších našich i zahraničních periodikách a sbornících). Část z nich vydal knižně ve svazku *Literární kritiky. Bohemica* (1997). Jako bohemista napsal i příručku *Nová česká literatura I* (1995); měl rovněž podíl na týmových dílech (*Slovník českých spisovatelů od roku 1945, 1995*), byl činný jako autor učebnic a editor, spolupracoval s rozhlasem atd.

Následující recenze, jež je převzata z Literárního měsíčníku 3/1977, představuje jeho pohled na dvě prózy Jiřího Navrátila: na *Nitky* (1975) a *Štěstí* (1976).

Kontury tématu

Navrátilova prvotina Spálená stráž přesvědčila o autorově talentu, i když její psychicky rozjištěné postavy vycházely především z literární inspirace. Umělecky vytříbenějšího výrazu dosáhl Navrátil v románovém triptychu Slib, v němž vyklenul ve formálně precizních analýzách tří psychologických kreací z prostředí malých moravských městeček prostor epického příběhu. /.../

Ve srovnání se Slibem se prózy ze souboru *Nitky* zdají krokem zpět, ústupem od románového rozběhu k intimní lyrizující tónině, k poloze komorní preludie, třebaže i v nich najdeme výrazně napsané epizody a subtilně ztvárněný mikrorealismus všedního dne. Především se však v *Nitkách* projevil zřetelný posun od předehry epického příběhu k stylizované analýze situací probíhajících na mnohem užším prostoru.

Méně pevně jsou *Nitky*, které spojují *Nitky* s poslední autorovou knihou *Štěstí*. Prozaik v ní vycházel z poznání, že touha po lásce přináší odezvu a že i přes velké časové rozestupy syžety citů nestárnou. /.../ Snad však usiloval o dramatickou třídní skladbu, jejíž jednotlivé akty probíhají v desetiletých intervalech, snad se dílo mělo stát holdem moravské mentalitě, ale tezovitost v povahopisu i ve výstavbě textu učinila ze *Štěstí* málo zdařilý experiment.

JAN LUKEŠ (1950)

Absolvoval Střední všeobecně vzdělávací školu v Praze (1969) a Filozofickou fakultu UK (1976). Poté pracoval jako čistič oken, čímž se lišil od většiny dalších kritiků narozených v padesátých letech, kteří namnoze působili na akademických pracovištích nebo na vysokých školách. Patřili k nim například Petr Bílek (1950), Jiří Poláček (1951), Ivo Pošpišil (1952), Blahoslav Dokoupil (1952), Jiří Holý (1953), Pavel Janoušek (1956) či Jaromír Slomek (1958).

V letech 1987-89 Lukeš působil v Čs. filmovém ústavu. Roku 1990 se stal redaktorem Lidových novin, v nichž vedl kulturní rubriku. V roce 1994 se vrátil k filmu, a to jako pracovník Národního filmového archivu (téhož roku vydal také soubor svých filmových článků a recenzí nazvaný *Orgie střídmosti aneb Konec československé státní kinematografie*). V oblasti literatury byl však činný i nadále. Lze uvést jeho knihu o pěti vězňech spisovatelů *Stalinské spirituály* (1995) a rozhovor s Karlem Peckou *Hry doopravdy* (1998), ale i práci ve Společnosti F. X. Šaldy a v různých literárních porotách nebo moderování televizní revue s názvem *Třistatřicetři*.

Jako literární kritik přispíval zprvu hlavně do Svobodného slova, poté do Tvorbě, Práce, Lidových novin, Iniciál, Nových knih či Literárních novin. Zabýval se zejména soudobou prózou, sledoval však též písňové texty. V roce 1982 vzbudil rozruch esejistickou knížkou *Prozaická skutečnost*, věnovanou literatuře sedmdesátých let. Zahrnul do ní i následující hodnocení tvorby Jana Kostrhuna.

Literární realita pravá a nepravá

Předním autorem venkovské prózy, která čerpá z minulosti i přítomnosti jihomoravské vesnice, je Jan Kostrhun (nar. 1942). Mohli bychom jej nazvat ve všem všudy dítkem sedmdesátých let, a to nejen proto, že na rozdíl od některých svých generačních vrstevníků debutoval knižně až v roce 1970. Především je jím charakterem své tvorby, od počátku neproměnně stále, střídající jen v téměř monotónním tématu vesnického života na jižní Moravě pokusy o širší analýzu dané society, včetně exkurzů právě už historických (v románech *Černé ovce*, 1974, a *Pytláci*, 1977), s intimnějšími lyrickými sondami v novelách a povídkách soustředěných zejména do knihy *Houpací kůň* (1976) a reprezentovaných i zatím poslední autorovou knihou, samostatnou novelou *Vinobraní* (1979). /.../

Vinobraní myslím uspěje nejlépe u těch, kdo nečetli před tím od Kostrhuna nic jiného. Ocení jistě osobitost lyrického stylu, mozaikovitě skládajícího fabuli, dokonalou znalost prostředí, podmíněnou autorovým povoláním zootechnika, která mu dovoluje vesnici předvést právě v těch současných rysech, o jejichž obecné absenci u jiných autorů jsem se zmiňoval. Proměňující se život lidí je dobře zachycen například na konfliktech milostného trojúhelníku Dobešova syna, který už nese známky neshod příznačných pro manželství spíše městské. Uznání jistě dojde i autorův jemný humor a ironie, které vylehčují celý příběh i jednotlivé postavy. Budeme-li ovšem posuzovat *Vinobraní* z hlediska dosavadního autorova vývoje, popřípadě v kontextu celé mladé prózy, pak myšlenková i tvarová originalita novely poněkud pohasne.

JAROMÍR PELC (1952)

Po maturitě na gymnáziu v Praze-Žižkově (1970) pracoval v týdeníku Svět práce. Dálkově studoval na Fakultě sociálních věd a publicistiky UK (1970-74) a na Vysoké škole politické při ÚV KSČ (1982-87). Byl redaktorem časopisů *Tvorba* a *Kmen*, poté šéfredaktorem nakladatelství *Mladá fronta*. V devadesátých letech opět působil v nakladatelské sféře (Niké), řídil periodika *Grant* a *Domácí rodinný lékař*; v roce 1995 se stal ředitelem akciové společnosti *Questor*.

V obecném povědomí je zapsán především jako básník. Napsal řadu sbírek inspirovaných osobními prožitky, životem velkoměsta a stavem světa, ale i rockovou hudbou (*Lear v letním kině*, 1978; *Gilotina*, 1979; *Žena a ona*, 1982; *Platinové srdce*, 1985; *Kufr kouzelníka Boska*, 1987; *Třináct tváří lásky*, 1987; *Půlnoční poledne*, 1991; *Trosky*, 1993; *Vitr u rozfouká*, 1996). Současně se zabýval meziválečnou avantgardou (*Zpráva o Osvobozeném divadle*, 1982), soudobým výtvarným uměním (*Návštěvy v ateliérech*, 1981, spoluautor Karel Sýs) i editorskou prací (mj. sestavil výbory z tvorby Antonína Sovy, Konstantina Biebla, Bohumila Hrabala či Václava Hraběte).

Jako kritik se projevoval zejména v sedmdesátých letech, kdy publikoval v *Tvorbě*, *Kmeni* nebo v *Rudém právu* a snažil se být kritickým mluvčím mladé literární generace. Tehdy také vydal esejistický soubor „vývojových portrétů“ tehdejších mladých básníků a prozaiků nazvaný *Nový obsah* (1977), z něž pochází i následující soud o tvorbě Václava Hraběte.

Předchůdce

Hrabětova poezie se stala (naprosto neúměrně k takřka zanedbatelnému zájmu soudobé kritiky, která ji odbyla jen jako svéráznou recidivu americké beat generation) překvapivě rychle obecným majetkem mladé generace, jedním z nejpřesnějších výrazů jejího životního pocitu. Byla populární, ovšem, a dokonce ještě dlouho před svým knižním vydáním. Povolna ji obklopila (nikým nekorigovaná) legenda. To by samo o sobě neznamenal nic určitého. Podstatnější je, že byla populární v protikladu k literární produkci, která jednoduše řečeno zdaleka tolik populární nebyla; vzrušovala, jak dnes z odstupů vidíme, nejen tím, co poskytovala, ale i díky tomu, co odmítala.

Popularita, oblíbenost, kult, to všechno jsou jevy málo průkazné a příliš dvojsečné, ačkoli vždy mají jaksi signální význam. Když se ale podíváme na charakter strhující čtenářské působivosti a aktivity Hrabětovy poezie podrobněji, rozeznáme její zásadní rys: je vlastně protiaktivitou, odpovědí, dialektickou negací několika filozofických a estetických principů, jež se v první půli šedesátých let počínají v intelektuálních kruzích formovat v systém a zvolna si nárokuje obecnou platnost. Je protiváhou tendencí, které velká část tehdejší literární publicistiky, vylévající pilně s vaničkou schematicismu i dítě historické perspektivy, vší silou prosazovala a dávala jim svoje pozeňání. Tady je šifra k neobvyklým osudům básnířkova odkazu, k oficiální „nepozornosti“ i k čtenářskému kultu.

JIŘÍ TRÁVNÍČEK (1960)

Je představitelem mladé generace kritiků, kteří se vesměs narodili v šedesátých letech. Patří k nim například Josef Chuchma (1959), Petr A. Bílek (1962), Michal Bauer (1966), Jiří Peňás (1966), Pavel Janáček (1968), Petr Matoušek (1968) nebo Martin C. Putna (1968). Tito kritikové se namnoze věnují i literární historii a působí na vysokých školách, jsou však činní i v redakcích předních deníků a časopisů (Mladá fronta Dnes, Lidové noviny, Respekt, Nové knihy).

Jiří Trávniček je absolventem gymnázia (1979) a brněnské filozofické fakulty (1984), na níž dnes - od roku 1996 jako docent - přednáší současnou českou literaturu a teorii literatury. Mimoto pracoval v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV (1987-91) a absolvoval roční studijní pobyt v Londýně (1991-92).

Publikovat začal už ve studentských časopisech, později přispíval do novin (Rovnost, Lidové noviny) a časopisů (Iniciály, Proglas, Tvar, Česká literatura, Estetika), ale i do různých sborníků. Spolu se Zdeňkem Kožmínem napsal uvedený nástin české poezie od čtyřicátých let do současnosti (*Na tvrdém loži z psího vína*, 1998), sám vydal svazek recenzí a statí *Poezie poslední možnosti* (1996). Podílel se rovněž na několika kolektivních dílech (*Česká literatura 1945-1970*, 1992; *Český Parnas*, 1993; *Proměny subjektu 1,2*, 1993, 1994) a redigoval tři edice poezie Jana Zábřavy.

Jako kritik se zabývá především poezií a novinkami literární vědy, přičemž si libuje v mnohomluvném stylu esejistické ražby. Svědčí o tom i recenze na sbírku Ivana Wernische *Proslýchá se* (1996), jež vyšla ve Tvaru 21/1996.

Stanu se menším ...

Ivanu Wernischovi to básní ve směru dalšího a dalšího umenšování. Nejnovější sbírka *Proslýchá se* (1996), celkově autorova čtrnáctá již kniha, jako by byla hledáním samotného poetického principu - a to nikoli v tom, *co se říká*, ani tak úplně, *jak se to říká*, ale že se to vůbec říká, přičemž nad *že* budiž ještě důležitější ono *se: proslýchá se. /.../*

Jinými slovy: Wernisch opět pokouší pomezi mezi prózou a veršem, mezi původní básničkou a překladem, mezi překladem a „překradem“, mezi textem a jeho sebestarostí. Hlavně však ve své nové sbírce pokouší pomezi mezi autorskou odpovědností za text a chvílí, když si to básní jakoby samo, tj. mezi sdělením a stavem, jímž začíná být víceméně jedno, co se sděluje. Jako by tímto básník na poezii přezkušoval poměr mezi textem a kontextem, hledaje co nejmenší míru prvního pro zachování druhého.

Sbírku *Proslýchá se* vyplňují čtyři oddíly: v prvním jsou zastoupeny především vyprávěčky o Sabinovi, též však o Vrchlickém, Šaldovi a Růženě Svobodové, jakož i jakési parafráze zařikáadel exotických národů, druhý - toť zejména básnickovy sny, v oddíle třetím je jedna osmiveršová báseň titulována osmkrát jinak (vždy jedním ze svých motivů), přičemž textově jinak zůstává stejná, oddíl poslední vyplňují jakési japonské miniatury, povětšinou trojveršové. /.../

Přes všechny mluvní ležérnosti a stylizace, v nichž jako by o nic nejde, je Ivan Wernisch básníkem až záludně přesným.

LITERATURA

- Buriánek, F.: Česká literatura 20. století. Orbis, Praha 1968
Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu. Hanácké noviny, Olomouc 1991
Česká literatura 1948-1956. Slezské zemské muzeum - Slezská univerzita, Opava 1993
Čeští spisovatelé 20. století. Čs. spisovatel, Praha 1985
Hájek, J.: Hovory o kritice. Novinář, Praha 1978
Holý, J.: Česká literatura 4. Od roku 1945 do současnosti (2. polovina 20. století). Český spisovatel, Praha 1996
K české literatuře 1945-1948. GUIDE, Brno 1992
Normy normalizace. ÚČL AV ČR - Slezská univerzita, Praha - Opava 1996
Panorama české literatury. Rubico, Olomouc 1994
Petrmichl, J.: Patnáct let české literatury 1945-1960. Čs. spisovatel, Praha 1961
Poláček, J.: Literární kritika 20. století II (1945-97). Akademické nakladatelství CERM, Brno 1997
Poláček, J.: Literární kritika 1900-1945 (ukázky). Akademické nakladatelství CERM, Brno 1999
Slovník české literatury 1970-1981. Čs. spisovatel, Praha 1985
Slovník českých spisovatelů od roku 1945, 1-2. Brána - Knižní klub, Praha 1995, 1998
Slovník zakázaných autorů 1948-1980. SPN, Praha 1991
100 let literatury v Rovnosti. Rovnost - SVK - MVS, Brno 1985
Úloha literární a divadelní kritiky v socialistické společnosti. Slezské muzeum, Opava 1983
Umění a kritika. Blok, Brno 1980

Kresba na obálce: karikatura Josefa Hrabáka od Rudolfa Puchýře